

РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

*Шевчук Віктор Михайлович, доктор юридичних наук, професор,
професор, кафедри криміналістики Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого, провідний науковий співробітник
НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України,
Заслужений юрист України*

У сучасних реаліях криміналістика обрала європейський вектор розвитку, відбуваються процеси оновлення криміналістичної парадигми в умовах війни та процесів цифровізації суспільства, активно створюються засоби та методи роботи з цифровими доказами [1, с. 38]. Завдяки науково-технічному прогресу з'являється можливість використання цифрових технологій у правоохоронній діяльності, що підвищує ефективність та прискорює процес досудового розслідування, дозволяє більш повно формувати доказову базу при розслідуванні кримінальних правопорушень [2, с. 313–321], а у подальшому і забезпечує якість судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень [3, с. 347].

Сьогодні цифрова реальність пов'язана із появою нових форм злочинності – кіберзлочинів, інформаційного шахрайства, великою кількістю кібернетичних атак на різні підприємства та установи, що потребує спеціального вивчення та дослідження. Цифрова інформація, як невід'ємний атрибут сучасної злочинної й діяльності органів кримінальної юстиції, визначає перспективи розвитку юридичної науки, у тому числі й криміналістики, яка знаходиться на передньому краю боротьби зі злочинністю в сучасних умовах цифровізації суспільства.

В сучасних реаліях гостро постає питання про підвищення ролі криміналістики в сучасних умовах війни, у тому числі і за допомогою цифрових технологій, зокрема формування та застосування нового наукового напрямку – цифрової криміналістики. Вбачається, що у сучасному світі практично вся діяльність людини, у тому числі і злочинців, супроводжується своєрідною «слідовою картиною», серед якої особливе місце набувають *цифрові сліди* [4, с. 285], як важливе джерело криміналістично-значущої інформації. Саме цифрові сліди на сьогоднішній день становлять основу доказової бази під час розслідування та розгляду кримі-

нальних правопорушень. У цифрових слідах, незважаючи на форму зберігання інформації, що постійно змінюється, залишається незмінним одне – це цифрове кодування цієї інформації, що отримало доволі широке застосування, замінивши аналоговий сигнал. Саме зважаючи на ці аргументи, на нашу думку, сьогодні необхідно говорити саме про цифрові сліди, що залишаються у віртуальному просторі.

Цифровими слідами в криміналістиці є матеріальні невидимі сліди, які містять криміналістично-значущу інформацію (відомості, дані), зафіксовану в цифровій формі на матеріальних носіях і можуть бути виявлені, зафіксовані й досліджені за допомогою певних цифрових пристроїв. Сьогодні такими слідами є файли та їх уривки, накопичувачі оперативної пам'яті та трафіків, службова інформація про ці файли, що утворюються цифровими пристроями (англ. digital device) – технічними пристроями або пристосуваннями, призначеними для отримання й оброблення інформації в цифровій формі з використанням цифрових технологій. Це може бути також певна категорія предметів, що належать до комп'ютерних засобів, зокрема програмні продукти, текстові та графічні документи; файли мультимедіа; бази даних; файли програм; системні звіти та журнали додатків тощо. Як правило, вони застосовуються злочинцями при вчиненні кримінальних правопорушень, залишаючи своєрідну «слідову картину» із цифрових слідів.

Цифровий слід являє собою криміналістично значиму комп'ютерну інформацію про події (дії) кримінального правопорушення, відображені у цифровій інформації в матеріальному середовищі, у процесі її виникнення, обробки, зберігання та передачі. За походженням цифрові сліди є технологічними, оскільки формування даних слідів обумовлено специфікою реалізації інформаційних технологій, і для їх перетворення в доступну для сприйняття форму також використовуються інформаційні технології. За механізмом слідоутворення вони можуть бути віднесені до електронних чи електро-магнітних залежно від носія, у якому вони відображені – твердотільному чи магнітних дисках. Можуть бути й механіко-оптичні цифрові сліди, які утворюються у структурі матеріалу оптичного диска під впливом лазерних променів.

Виявлення ознак кримінальних правопорушень в умовах цифровізації в кожному конкретному випадку мають свої особливості та специфіку, пов'язану із наявними цифровими слідами та механізмом слідоутворення, який буде різнитися способами вчинення та використовуваними

технічними засобами та специфічним програмним забезпеченням. Успіх розкриття та розслідування такої злочинної діяльності буде можливим тільки при інтегруванні криміналістичних та спеціальних знань у галузі ІТ технологій, програмування та рівня підготовки слідчого і відповідного спеціаліста, який буде залучатися до проведення розслідування та процесу збору цифрової інформації [5, с. 807].

В свою чергу цифрові докази вимагають новітніх підходів до їх збирання, зберігання, використання та дослідження під час доказування у кримінальному провадженні. Заслужують на увагу розробки українських науковців щодо методик розслідування кримінальних правопорушень, скоєних у кіберпросторі, побудови їх криміналістичної характеристики, визначення алгоритму їх розслідування, а також специфіки використання спеціальних знань і проведення судових експертиз під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень [6, с. 193–196]. Під «цифровим доказом» у криміналістиці розуміють фактичні дані, представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія, що стають доступними для сприйняття людиною після обробки ЕОМ та на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [7, с. 259].

В умовах воєнної агресії РФ проти України традиційні криміналістичні засоби та форми збирання доказів воєнних злочинів можуть працювати обмежено через небезпеку для всіх учасників слідчих (розшукових) дій, а також через неможливість безпосереднього доступу до місця події. Тому виникає потреба у застосуванні інструментів *цифрової криміналістики*. Предмет цифрової криміналістики становлять закономірності виявлення, фіксації, попереднього дослідження, використання комп'ютерної інформації та засобів її обробки з метою виявлення, розкриття, розслідування та попередження правопорушень, а також створення на знанні цих закономірностей технічних засобів, прийомів, методики рекомендацій, спрямованих на оптимізацію діяльності з боротьби з правопорушеннями. Цифрова криміналістика, зокрема, має відношення до процесу збору, отримання, збереження, аналізу та подання електронних (цифрових) з метою отримання оперативно-розшукових відомостей, доказової інформації і здійснення розслідування та кримінального переслідування по відношенню до різних видів кримінальних правопорушень, включаючи кіберзлочини та воєнні злочини.

Вбачається, що цифровізація – це перетворення інформації на цифрову форму, коли має місце заміна аналогових (фізичних) систем збору та обробки даних технологічними системами, які генерують, передають та обробляють цифровий сигнал про своє стані, що веде до зниження витрат, до появи нових інформаційних можливостей. У широкому розумінні – це процес перенесення в цифрове середовище функцій і діяльностей, раніше виконуваних людьми та організаціями. Цифровізації криміналістики може включати декілька аспектів, зокрема такі як: 1) використання цифрових технологій для підвищення ефективності пошуково-пізнавальної діяльності слідчого, ефективної організації цієї діяльності на сучасному рівні, оптимізації взаємодії різних органів, установ при розслідуванні кримінальних правопорушень; 2) використання інформаційно-комунікативних (інформаційних комп'ютерних) технологій для розслідування кримінальних правопорушень, що сприяє алгоритмізації процесу досудового розслідування в цілому і окремих його етапів; 3) рішення дидактичних завдань в сфері підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації слідчих, слідчих-криміналістів, судових експертів, обміну досвідом [8, с. 104–105].

Сьогодні сучасний розвиток цифрової криміналістики відбувається у чотирьох основних напрямках: 1) дослідження та формування окремої наукової галузі в криміналістиці; 2) застосування спеціальних знань шд час роботи з цифровими доказами; 3) проведення судових експертиз (зокрема, комп'ютерно-технічної експертизи та експертизи телекомунікаційних систем і засобів); 4) розвиток цифрової криміналістики як стратегічного напрямку криміналістики та її наближення до європейських стандартів.

Підсумовуючи, варто зазначити, що процеси цифровізації в криміналістиці в сучасних умовах є актуальними та потребують подальших наукових досліджень. Для правильного розуміння та вирішення існуючих теоретичних та практичних проблем необхідно сконцентрувати зусилля не тільки криміналістів, а й представників інших наук, оскільки розглядувана проблематика має міждисциплінарний характер. В реаліях сьогодення та умовах воєнного стану гостро постає необхідність формування концепції цифрової криміналістики та вдосконалення освітніх програм із врахуванням інноваційних підходів криміналістичної дидактики та євроінтеграційних процесів, спрямованих на сучасний розвиток криміналістики як європейської науки.

Список використаних джерел:

1. Dufeniuk, O. M. (2020). Kryminalistyka u pryżmı suchasnoi osvıtnoi paradyhmy. *Sotsialno-pravovi studii*, 2 (8), 38.
2. Zhuravel, V. A., & Kovalenko A. V. (2022). Examination of evidence in criminal proceedings as a component of the proof process. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(2), 313–328.
3. Moszczyński, J. (2020). Rozważania o nowym paradygmacie kryminalistyki. *Studia Prawnoustrojowe*, (50).p/ 345–361/ <https://doi.org/10.31648/sp.6048>
4. Stepanyuk R. L., Perlin S. I. Digital criminalistics and improvement of the system of forensic technology in Ukraine. *Herald of the Luhansk State. internal university affairs named after E. O. Didorenko*. 2022. No. 3 (99). Pp. 283–294.
5. Shevchuk V. M. Digital criminalistics and its role in the detection and investigation of war crimes and military criminal offenses. *Military offences and war crimes: background, theory and practice: collective monograph*. Ed. by V. M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. Pp. 805–822.
6. Костенко М. В., Коновалова В. О. Інноваційні процеси в криміналістиці. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 193–196.
7. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 256–260. с259
8. Думчиков М. О. Процеси діджиталізації і криміналістики : ретроспективний аналіз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 100–108.